

güvenliğini sağlayıp posta teşkilâtını yeniden düzenledi. Çiftçilere tohum ve tarım aletleri dağıtmak, tahıl ambarları inşa etmek ve zaman zaman vergi borçlarını affetmek suretiyle zirâi faaliyetleri teşvik etti. Bu sayede Moğol istilâsının Çin'de yol açtığı tahribatın olumsuz izlerini kısmen de olsa silmeyi başardı.

18 Şubat 1294 tarihinde ölen Kubilay Kağan'ın yaptığı evliliklerden kırk yedi oğlu ve çok sayıda kızı dünyaya gelmişti. Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, oğullarından muteber olan on ikisinin adını zikreder (*Câmi'ü't-tevârih*, II, 865-868). Ölümünden sonra tahta torunu Temür Olcaytu geçti. Kubilay Kağan çağdaş kaynaklarda cesur bir savaşçı, usta bir kumandan ve bilge bir hükümdar olarak zikredilir. Kışları umumiyetle Hanbalık, yazları ise Kay-ping-fu'da geçirir, mart başlarından mayıs ortalarına kadar avlanır, eylül ayındaki doğum gününü de büyük bir törenle kutlardı. Kudret ve ihtişamı onu bizzat gören Venedikli seyyah Marco Polo tarafından "insan, toprak ve hazine bakımından dünyanın en güçlüsü" ve "Âdem'den bugüne kadar hiç görülmedik ölçüde güçlü" şeklinde tasvir edilmiştir (*Dünyanın Hikâye Edilişi*, I, 201). Kubilay Kağan, Moğol İmparatorluğu'nun son büyük hükümdarıdır. Onun ölümünün ardından İlhanlı ve Altın Orda hükümdarlarının büyük hana olan tâbiyet bağları yavaş yavaş kopmuştur. Moğol İmparatorluğu'nu Çin'den yönetme teşebbüsü, Yüan hânedanının son hükümdarı Togan Temür'ün Çin'i terketmek zorunda kalmasıyla 1368 yılında son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Eb'ül-Ferec, *Târih*, II, 577-578, 598; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Muhammed Rüşen – Mustafa Müsevî), Tahran 1373 hş., II, 780, 863-959; Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi* (trc. Z. Zühre İlkgelen), İstanbul 2004, I, 201-275; II, 38-100, 219-224; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII, 354-356; Vassâf, *Târih* (nşr. Muhammed İsfahânî), Tahran 1338 hş., s. 16-24; S. Lian, *Yuan shi*, Beijing 1976, s. 48-128, 2354-2358, 3151-3152, 4593-4622; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 260-268; M. Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times*, Berkeley 1988; a.mlf., *Kubilay Han'ın Seyyahı: Rabban Sauma ve Doğudan Batıya İlk Yolculuk* (trc. Ekin Uşşaklı), İstanbul 2008; a.mlf., "Notes on Khubilai Khan: Religious Toleration or Political Expediency?", *Horizons of the World: Festschrift for İsenbike Togan* (ed. İlker Evrim Binbaş – Nurten Kılıç-Schubel), İstanbul 2011, s. 119-132; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. Reşat Uzman), İstanbul 1993, s. 286-317; M. Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, London 1997, s. 37-57; Gülcin Çandarlıoğlu, "Kubilay Kaan ve Ulcay Timur Kaan'ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti", *Prof. Dr. Erdoğan Mercil'e Armağan*

(ed. Emine Uyumaz v.dğr.), İstanbul 2013, s. 317-328; A. Jing, "The Portraits of Khubilai Khan and Chabi by Anige (1245-1306), a Nepali Artist at the Yuan Court", *Artibus Asiae*, LIV/1-2, Ascona 1994, s. 40-86; Reşid Rahmeti Arat, "Kubilay", *İA*, VI, 948-949; W. Barthold – [J. A. Boyle], "Burâk Khân", *EP* (İng.), I, 1311; a.mlf., "Kubilay", a.e., V, 300; Mustafa S. Kaçalin, "Elifbâ", *DİA*, XI, 47.

ROXANN PRAZNAK
OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

KUL KETHÜDASI

Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli zâbitlerinden.

Kethüdâ bey, ocak kethüdâsı ve kâhya olarak da anılır, ancak bu sonuncusu daha ziyade gayri resmî görevliler için kullanılırdı. Ağa bölüklerinin kuruluşuna kadar kul kethüdâsının ocak içinde belli bir odası yoktu ve başyayabaşı denilen zâbitin odasında otururdu. II. Bayezid döneminde bu bölüklerin teşkilinden sonra birinci ağa bölüğünün çorbacısı olunca bu bölüğün odasında ikamet etti. Ardından kul kethüdâlığı Şehzadebaşı'nda Acemioğlanlar Kışlası yanındaki Eski Odalar'ın sol tarafına taşındı ve kethüdâ dairesi de buraya nakledildi. On altı odadan meydana gelen kethüdâ bölüğündeki yeniçeri sayısı diğerlerine oranla çok daha kalabalık olup 700-800 civarında idi. Bu durum kul kethüdâsının yetki ve nüfuzunun bir göstergesiydi. Ağa bölüğüne mensup yeniçeriler kethüdâ bölüğünde bulunmakla övünürdü. Kanûnî Sultan Süleyman'dan itibaren padişahların ocağı ziyaretleri sırasında padişaha verilecek şerbeti kul kethüdâsı tutar, yeniçeri ağası da sunardı (Şem'dânîzâde, I, 156). Rütbe yönünden sekbanbaşının altında, zağarcıbaşının üstünde olup terfi eder-

se sekbanbaşılığa, daha sonra da yeniçeri ağalığına yükselirdi. Ancak sekbanbaşılar gözden düşünce kethüdânın nüfuzu arttı ve XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra işlev bakımından onu geçerek doğrudan yeniçeri ağası yapıldı. Kul kethüdâsı mutlaka ocak içinden yetiştiğinden kurumun usul ve kurallarını çok iyi bilir, dışarıdan getirilen yeniçeri ağasına bu hususta yardımcı, hatta bazen vekil olurdu (Şânîzâde, I, 143). Yeniçeri ağası yeniçerilerin işlerini kul kethüdâsı ile görüşüp karara bağlardı. Ağa istemediği sürece padişah bile kethüdâ beyi kolayca azledemezdi. Padişaha karşı da ocak işlerinin vekili, hatta temsilcisi durumundaydı. Bunun sebebi belki de ocak dahilinde yeniçeriler üzerindeki nüfuzu idi. Kul kethüdâsı orta ve büyük kumandanları olan çorbacıların azil ve tayini ni ağanın da rızasını alarak yapabiliirdi.

II. Bayezid zamanına kadar padişahla birlikte sefere giden kul kethüdâsı bu padişah döneminde donanma ile sefere çıkan yeniçerilere kumanda etti. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren padişah sefere gitmese de diğer yeniçeri zâbitleri gibi kethüdâlar da sefere giderdi. Kul kethüdâları savaşlarda ve kale kuşatmalarında yeniçerileri savaş nizamına sokar, hücum ve savunma tedbirlerini alır, sınırlarda muhafızlık yapan ocak bölüklerine gerekli emirleri verirdi. Taşdığı bayrak sarı ve kırmızı renklerde olup yeniçerilerin alay bayraklarına benzerdi. Kul kethüdâsının merkezdeki başlıca görevleri ise ocaktaki disiplini sağlamak ve yasaların uygulanmasına nezaret etmektir. Ağa Divanı'nın tabii üyesi sıfatıyla yeniçeri ağasıyla görüşmek isteyenleri görüştürmek, ocak içindeki davalara bakmak da onun görevleri arasındaydı. Bir padişahın ölümü halinde saraya çağrılanlar arasında kethüdâ bey de bulunurdu. Yeniçeri ağası ve sekbanbaşı ile birlikte ölen padişahın cesedini muayene eder, tutulan raporu imzalardı. O dönemin karakolları olan kulluklara tayinleri de kethüdâ bey yapardı. Bayram ve arefe tebriklerinde selmî kavuk giyer, sancak-ı şerifin çıkarılmasında hazır bulunurdu. Sekbanbaşı ve yeniçeri ağası dahil bütün ocak zâbitleri askeri kıskırtılabileceği endişesiyle kul kethüdâsından çekinirdi. Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed dönemlerinde, 1703 Edirne Vak'ası'nda İstanbul'da çıkan ayaklanmaların bastırılmasında hep başrollerde bulunmuş olması bu hususa işaret eder. Ocak dahilinde tutuklamaya yetkili tek görevli de kul kethüdâsı idi.

Diğer ocak zâbitleri gibi kul kethüdâsı da devletten aldığı ulûfe dışında mirasçı-

Kul kethüdâsı merasim kıyafetiyle (Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9391, ek tablo, rs. 9)

sız ölen ağa bölüğü yeniçerilerinin terekelelerinden de hisse alırdı. Kul kethüdâsının yevmîyesi Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 30 akçe olup bu miktar XVII. yüzyılda 40 akçeyi geçmişti. Bunlardan başka kul kethüdâsının İstanbul'da ve bazı taşra merkezlerinde bulunan karakol zâbitliğine yapılan tayinlerden de payı vardı. Sayıları fazla olan kullukların işleri ve gelirlerinin tahsili kethüdâ beyin kâtibi ve saracı tarafından yapılırdı. XVII. yüzyıl başlarında İstanbul kulluklarına yapılan bir tevcihten 85 akçe vergi tahsil edilirdi. Bunun 70 akçesi kethüdânın, 10 akçesi saracın, 5 akçesi de kulluk kâtibinindi. Taşra kulluklarının her birinden dokuz ay için 3 kuruşla (XVI. asır sonlarıyla XVII. asır başlarında 1 kuruş 60-80 akçe arasında idi) 15 akçe alınır, bunun 15 akçesi kâtibin, kalanı kethüdânın olurdu. Kul kethüdâsı da padişah değişikliklerinde bahşiş alırdı. 1648 yılında tahta çıkan IV. Mehmed'in cülüsü münasebetiyle kendisine 7000 akçe verilmişti (*Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi*, s. 58). Azledilen kul kethüdâsına senelik geliri 33-45.000 akçe olan zeâmet tevcih edilirdi. Bazı kethüdâların sancak beyi, hatta beylerbeyi tayin edildiği de olurdu (Râşid Mehmed Efendi, I, 345; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, s. 67). İstanbul'da bulunan kul kethüdâsının başyardımcısı kethüdâ yeri denilen görevli olup önemli taşra merkezlerindeki yeniçerilerin başında da kul kethüdâsıyla kethüdâ yeri vardı. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasıyla birlikte kul kethüdâlığı da tarihe karışmıştır.

Kethüdâ bey XVII. yüzyılda Ağa Divanı'na giderken sorgucuna balıkçıl takar, samur kuşak ve kadife üst elbisesi, ayağına da sarı çizme giyerdi. Bu sırada atına gümüş zincir ve özenlikle divan rahtı ve topuz vururdu (*Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi*, s. 42). Daha sonraki dönemlerde resmî günlerde başına özel bir üsküf takardı. Bunun alt tarafı dört parmak eninde sarı sırma ile işlenmişti, üst tarafı da arkaya fazla sarkmayacak şekilde yatıktı. Üsküfün üstünde geriye doğru kıvrık, sağa ve sola doğru eğik yelpaze görünümünde tüyden iki sorguç bulunurdu. Elbisesi yeniçeri ağasının elbisesine benzerse de kolsuz kürkünün kabı kırmızı idi, bu kola takılan iğreti kollar ise yeşil olurdu (Mahmud Şevket Paşa, s. 55-56). Sarayda toplanan Dîvân-ı Hümâyûn'a gidip gelirken yeniçeri odabaşları kethüdâ beyi Arzhâne'de ve Süleymaniye Camii önünde olmak üzere iki defa selâmlardı. Ocak zâbitlerinden idam cezasına çarptırılanları cellâda kul kethüdâsı teslim ederdi. Ağakapısı'ndaki dairesinden evi-

ne giderken kendisine başçavuşla birkaç çavuş refakat ederdi. Yeniçeri ağası ve sekbanbaşıya olduğu gibi kul kethüdâsına da üç senede bir istabl-ı âmireden devir atı adıyla at verilirdi. Kethüdâ beyin sakal bırakma hakkına sahip (sakallı ağalar) olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 101, 199, 247, 414; II, 845; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yilmazer), Ankara 2003, I-II, tür. yer.; *Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 42, 44, 45, 58; Naîmâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, I-IV, tür.yer.; Silâhdar Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke* (haz. Nazire Karavaş Türköl, doktora tezi, 2012), MÜ Tarihî Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I-III, tür.yer.; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 156; II, 41; *Taylesani-zâde Hâfız Abdullâh Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789* (haz. Feridun M. Emece), İstanbul 2003, I, 65, 68, 86, 251; Şânizâde Mehmed Ataulah Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2008, I, 143, 660; II, 774; ayrıca bk. tür.yer.; *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş ve Eserleri* (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994, s. 56, 63; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2000, s. 67, ayrıca bk. tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 315; Cevad Paşa, *Târih-i Askeri-i Osmânî*, İstanbul 1299, s. 21, 123; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İstanbul 1325, s. 3, 55-56; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 76, 85; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 195-199; ayrıca bk. tür.yer.; Pakalın, II, 317-319; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, tür.yer.; *Kavânin-i Yeniçeriyân: Yeniçeri Kanunları* (haz. Tayfun Toroser), İstanbul 2011, s. 115, 124-125 vd.; Mehmed Canatar, "Kethüdâ", *DA*, XXV, 332-333.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KUMMÎ, Kâdî Ahmed

(قاضى أحمد قمى)

(ö. 1015/1606 [?])

Safevî Devleti'nde önemli görevlerde bulunan tarihçi, münşi ve tezkire yazarı.

17 Rebülevvel 953'te (18 Mayıs 1546) Kum'da doğdu. Soyu İmam Zeynelâbidîn'e dayanır. Hem anne hem baba tarafından seyyid olan ataları nesiller boyu Kum şehrinde yaşamıştır. Babası Münşi Şerefüddin Hüseyin-i Hüseyinî, Şah I. Tahmasb'ın Herat valisi olan kardeşi Sâm Mirza'nın hizmetinde bulundu. 964'te (1557) Tahmasb'ın yeğeni ve damadı olan Meşhed Valisi Şehzade İbrâhim Mirza'ya malî ve idarî konularda yardım etmekle görevlendirildi. Böylece Kâdî Ahmed, on bir yaşında iken ailesiyle birlikte yirmi yıl kadar yaşayacağı Meşhed'e yerleşmiş oldu. Meş-

hed'de İbrâhim Mirza'nın sarayındaki hat-tat ve nakkaşlardan ders aldı. 983 (1576) yılında babasıyla birlikte Şah Tahmasb'ın sarayında münşilik vazifesine tayin edildi. Hâmisi İbrâhim Mirza'nın ertesi yıl Şah II. İsmâil tarafından öldürülmesi hayatında derin izler bıraktı. Kummî, Şah I. Abbas'ın tahta çıktığı (1587) ilk yılları bir felâket dönemi olarak tasvir eder ve bunun İbrâhim Mirza'nın öldürülmesiyle başladığını söyler. Kendisi de siyasal ve sosyal kargaşanın yaşandığı bu dönemde önemli görevlere getirildi. Şah II. İsmâil tarafından 1576-1577'de *Hulâşatü't-tevârih* adlı eserini yazmakla görevlendirildi. Dört yıl kadar Müstevfî Mir Şah Gâzî'nin maiyetinde çalıştı. Ardından Tekelü Erdoğdu Halîfe'nin yanında vezir sıfatıyla bulundu. Şah Muhammed Hudâbende tarafından 989'da (1581) müstevfî-yi mevkûfât vazifesine getirildi. 999 (1591) yılında tamamladığı *Hulâşatü't-tevârih*'i Şah I. Abbas'a takdim etti. Sonraki yıllarda da çeşitli görevlerde bulundu. *Gülistân-ı Hüner*'i yazarken devrin çalkantıları arasında pek çok murakka', katî ve hat ustasının, müsevvidin yetişmesine vesile oldu. İskender Bey Münşî de onun talebelerindedir. 1015 (1606) yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Eserleri. Çok sayıda eser kaleme alan Kâdî Ahmed-i Kummî'nin önemli eserleri şunlardır: 1. *Mecma'u's-şu'arâ-yi 'Abbâsî* (*Tezkiretü's-şu'arâ-yi 'Abbâsî*). Günümüze ulaşmayan bu esere müellif diğer çalışmalarında sıkça atıfta bulunmuştur. Bu atıflardan eserin en az altı ciltlik bir antoloji olduğu anlaşılmaktadır. 2. *Hulâşatü't-tevârih*. Altı cilt halinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Müellif, *Gülistân-ı Hüner* adlı eserinde iki yerde *Hulâşatü't-tevârih*'in VI. cildinden bahseder. Günümüze eserin sadece V. cildi ulaşmıştır. İlk dört cildi aralarında Çağatay hanlarının da bulunduğu genel bir İslâm tarihidir. Muhtemelen 1587-1592 yılları arasında yazılmış olan V. cilt Safevîler'in hükümdarlarından Şah I. Abbas'ın ilk yıllarına kadar gelen dönemi içerir. Safevî tarihinin en önemli kaynaklarından olan bu cildin beş nüshası bilinmektedir. Şah I. Abbas'ın ilk dönemlerini içeren bölümü, Hans Müller tarafından Almanca tercümesiyle birlikte 1964'te Wiesbaden'de neşredilmiştir. Eserin bu kısmı, İskender Bey Münşî'nin *'Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî* adlı eseriyile birlikte Şah I. Abbas devrinin en önemli iki kaynağını oluşturmaktadır. V. cildin Safevî hânedanının ilk dönemlerini ihtiva eden birinci kısmını Erika Glassen, Almanca çevi-